

#### 4. Gerundit

Unkarin *va/ve-* ja *ván/vén-*tunnuksiset gerundit ovat semanttisesti hyvin väljiä, ja ne voivat ilmaista yhtä hyvin tapaa, keinoa, aikaa, tilaa tai syytä. Usein on myös vaikea päättää, mikä funktio gerundimuodolla on. Tämä tulee hyvin näkyviin esim. seuraavassa tapauksessa: ”*Huszar leszek*” – *felelte (Attila) a bajuszomat meghúzva.* »Minusta tulee husaari« – sanoi (Attila) viikseäni **nykäisten**. *Meghúzva* voidaan tässä tulkita joko ajan tai tavan adverbiaaliksi. Rakenteen transformeja siis voisivat olla joko *Amikor felelt, közben meghúzta a bajuszomat* tai *Oly módon felelt, hogy közben meghúzta a bajuszomat.* (MMNYR II 1970: 194.)

Nykykielessä *va/ve-* ja *ván/vén-*tunnuksinen gerundi jakavat samat merkitykset. Varhemmin kuitenkin *va/ve-*muoto oli tavan ja tilan gerundi, ja *ván/vén* puolestaan ilmaisi aikaa ja syytä. *Ván/vén-*muoto on nykykielessä peräti harvinainen; gerundeja tutkineen Klára Lengyelin aineistossa niitä on 6,3%. Todellisuudessa osuus on ehkä vieläkin pienempi, koska Lengyelin aineisto on kirjoitettua kieltä, jossa tämä muoto yleensäkin vain esiintyy. Puhekielessä se on harvinainen. *Ván/vén-*gerundin käyttö on tyylikäs, ja sitä käytetään yleisimmin kertovassa proosassa tuomassa arkaistista sävyä. Vaikka muoto on harvinainen, Lengyel pitää sitä kuitenkin produktiivisena. (1989: 107–108.)

Unkarin gerundeja laajimmin on käsitellyt László Horváth. Hänen mukaansa unkarin gerundissa on aina mukana myös aikamerkitys. Gerundi voi ilmaista hallitsevaan verbiin nähden sekä aiempaa, samanaikaista että tulevaakin tekemistä, esim. *Hazaérve feküdjünk le* ’Kotiin **palattuamme** mennään nukkumaan’ (elöidejü, aiempi), *A katonák harsogva énekeltek* ’Sotilaat lauloivat **raikuen**’ (egyidejü, samanaikainen), *Akkor kereste fel Bölcs Leó bizánci császár (886–912) követe az Al-Dunánál a magyarok vezéreit, Árpádot és Kurszánt, kérve őket, hogy támadják hátba a bolgárokat* ’Silloin Bysantin kuninkaan Leo Viisaan sanansaattaja etsi käsiinsä unkarilaisten johtajat Árpádin ja Kurszánin ja **pyysi** heitä hyökkäämään takaa bulgaarien kimppuun’ (utóidejü, myöhempi). (1992: 36.)

Edeltävissä luvuissa olen jo viitannut siihen, että vaikka suomen kieliopissa ei puhuta gerundeista, ovat ns. II eli *e, de ~ te* -tunnuksinen ja III eli *mA* -tunnuksinen infinitiivimuoto lauseessa aina adverbiaalinen funktiossa, eli niitä voisi nimittää myös gerundeiksi. Nämä

tulevatkin kyseeseen unkarin gerundien suomalaisina vastineina aktiivisissa ja preesenssisissä tapauksissa. Koska näillä muodoilla ei ole varsinaisia passiivisia vastineita (ei II infinitiivilläkään aiemmin esitetyn tulkinnan mukaan, ks. luku 1.2.), saavat passiivisten ja aiempaa toimintaa ilmaisevien gerudien funktiota suomessa toimittaa muuten PASSIIVIN PARTISIIPIN PERFEKTIN funktiossa toimivat nominaalimuodot.

Gerundilla voi vertailtavissa kielissä kummassakin olla lisäksi kaikkia verbin määritteitä ja myös oma subjekti. Laajoja gerundirakenteita on suomessa kutsuttu lauseenvastikkeiksi. Unkarin kielioppitraditiossa lauseenvastikkeista ei puhuta (ks. esim. Keresztes 1974: 156). Kuitenkin unkarinkin useita määritteitä sisältävät gerundirakenteet ovat täysin verrattavissa suomen lauseenvastikkeisiin. Näin on erityisesti silloin, kun gerundilla on oma subjekti, mikä tosin ei ole kovin yleistä, esim. *...s látván őket (én a fiamat és Rékát), megfagy bennem a vér...* (esimerkki Horváth 1992: 39) *'...nähdessäni heidät (minä poikani ja Rékan) hyyytyy veri sisälläni'*. Pintarakenteessa subjekti ei tosin ole unkarissa tässä näkyvissä. Suomessa sitä vastaa nominaalimuotoon liitetty possessiivisuffiksi *ni*.

#### **4.1. Gerundimuoto edustaa upotelauseen predikaattia**

Varsinaisesta gerundista on kysymys silloin, kun tapaa, keinoa, aikaa, tilaa tai syytä ilmaisevan upotelauseen predikaatti on NOMINAALISTETTU ja se on NOSTETTU hallitsevan lauseen adverbialiksi. Unkarin gerundimuoto voi toimia myös finiittisesti ja olla näin predikaattina, esim. *A levél fel van adva* 'Kirje on lähetetty'. Suomessa tällainen nominaalimuodon käyttö ei ole mahdollista. Käsittelen seuraavissa luvuissa upotelauseen predikaattia vastaavia erifunktionaisia gerundeja. Predikaattina toimivaa gerundia käsittelen omana lukunaan.

##### **4.1.1. Tavan gerundi**

Kun upotelauseen gerundi ilmaisee tapaa, joka kiinteästi määrittää hallitsevaa verbiä, on unkarin *va/ve*-gerundin suomalainen vastine II infinitiivin instruktiivi. Nominaalimuodon ilmaisema toiminta on tässä aikasuhteeltaan aina samanaikaista hallitsevan verbin kanssa, ja pääluokaltaan se on aina aktiivinen (ks. Horváth 1992: 45). Passiivinen tavan gerundi olisikin pragmaattisista syistä ehkä

suorastaan mahdoton. Kun upotteen ja hallitsevan verbin subjekti on sama, on näiden muotojen syntaktis-semanttinen ja tyylillis-pragmaattinen vastaavuus hyvin ongelmaton. Esimerkkejä:

- (156) *Kovács kimegy, mindkét kezét felemelve köszön némán.*  
(MTA) 'Kovács menee ulos, tervehtii molemmat kätensä ylös **kohottaen**.'
- (157) *...kérdezte az ügyvéd mosolyogva.* (MTA)  
'...kysyi asianajaja **hymyillen**.'
- (158) *"Who are you", kérdezte Lajos, végigmérvén a kiegyenesedő fiatalembert.* (MTA) "Who are you", kysyi Lajos **mit-tailien** pystyyn kohottautuvaa nuorukaista kiireestä kantapäähän.'
- (159) *A vonatocska szörnyüket szuszogva indult meg velem.*  
(MTA) 'Pikku juna, jossa istuin, lähti liikkeelle hirveästi **puhkuen**.'

Unkarissa ei yleensä tule kysymykseen tapaus, jossa tavan gerundilla olisi oma subjekti. Joissakin tapauksissa erisubjektisuus saattaa kuitenkin olla lähellä. Tikka on nimittäin analysoinut seuraavaa lauseparia: *A sirály repült, szárnyával súrolva a vizet.* 'Lokki lensi siivet vettä viistäen'. Tikan mukaan lauseet jäsentyvät eri tavalla suomessa ja unkarissa. Suomessa rakenne perustuu *lokki-* ja *siivet-*sanojen keskinäiseen semanttiseen osa- ja kokonaisuus-suhteeseen. Unkarissa puolestaan *szárnyával* on instrumentaalinen adverbiaali. Rakenne koostuu kahdesta predikaatiosta: *A sirály repült* 'lokki lensi' ja *a sirály súrolja a vizet* 'lokki viistää vettä'. Näistä jälkimmäiseen liittyy määritteenä *a sirály szárnyát használja* 'lokki käyttää siipeään'. Kummankielisissä tapauksissa on kuitenkin lopulta merkitysrakenteessa sama subjekti upotteen ja hallitsevan lauseen verbillä. (Tikka 1980: 764–766.)

Suomessa erisubjektisuus on kuitenkin mahdollista, joskaan ei mitenkään produktiivista, esim. *Tyttö juoksi hiukset hulmuten* 'A lány szaladt, haja lobogott' (esimerkki Tikka 1980: 767), *Lapset tekivät paha vanhempiensa tietén* 'A gyerekek rosszalkodtak, bár a szüleik tudtak róla'. Ensin mainittua on suomen kieliopissa nimitetty status-lauseenvastikkeeksi ja jälkimmäistä modaalirakenteeksi (Ikola 1974: 44 ja 50; Hakulinen–Karlsson 1979: 386–387). Unka-

rissa tällainen tulee kyseeseen vain joissain kivettymissä, esim. *Szív-dobogva hallgattam a beszédet* 'Kuuntelin puhetta sydän pamppailen'. Muutoin erisubjektisuus ei unkarissa käy. Upotteen subjektin on ainakin sisällyttävä hallitsevan verbin subjektiin kuten seuraavassa tapauksessa: *És aztán mentünk, én sírva és ordítva* 'Ja niin me menimme, minä itkien ja parkuen'. (Tikka 1980: 767.)

Tapaa on suomessa mahdollista ilmaista vielä ns. koloratiivikonstruktiolla, jossa varsinainen pääverbi on infinitiivissä ja siihen liittyy finiittimuodossa taipuva tekemistä luonnehtiva kuvaileva verbi, esim. *Ukko mennä köntysti kotiin*. Koloratiivikonstruktio esiintyy useimmiten liikkumista ja puhumista ilmaisevien verbien yhteydessä, ja se on mahdollinen vain, jos pääverbiin liittyy erityisen kuvaileva verbi. Unkarissa *va/ve*-gerundi käy myös tällaisissa tapauksissa: *Az öreg botorkálva ment haza*. (Penttilä 1963: 481–482; Saukkonen 1966: 134; Hakulinen–Karlsson 1979: 234; Tikka 1980: 758–579.)

Tähänastisissa tapauksissa tavan gerundi liittyy hallitsevaan finiittiverbiin aina sillä tavalla kiinteästi, että se tarkoittaa toiminnan laatua (Horváth 1992: 45–46). Tervehtiminen siis tapahtuu esimerkiksi juuri kättä kohottamalla (ks. esim. 156), ja kysymisen sävyyn tai jopa funktioon vaikuttaa se, että samalla hymyillään (ks. esim. 157). Unkarissa tämän lisäksi on mahdollista hyvin laajasti ymmärretty tavan gerundi, joka tuo mukaan kokonaan uuden toiminnon, joka ei mitenkään kiinteästi määritä finiittiverbin toimintaa. Finiittiverbi on tässä yleensä konkreettisempi, ja gerundilla ilmaistaan abstraktimpaa, henkisempää ja usein myös lyhytkestoisempaa tekemistä. Se ei kuitenkaan ole ajan gerundi, vaan vastaa *hogyan*-kysymykseen ('kuinka-'). (Károly 1956: 158–159.) Esimerkiksi:

(160) *...még egyszer bementem a városba, kezemen tartva a két kis zsámolyt.* (MTA) '...menin kaupunkiin vielä kerran, kaksi pikku jakkaraa kädessäni.'

(161) *Lovagolok fűzfásípot fűjva.* (Horváth 1992: 47.)  
'Ratsastan pajupilliä soittaen.' (?)

(162) *Mögöttem tisztak álltak, nevetve, viccelődve.* (Horváth 1992: 47.) 'Upseerit seisivat takanani ja nauroivat ja vit-sailivat.'

Suomessa ei tällaiselle laajemmalle tavan gerundille ole olemassa nominaalimuotoista vastinetta, vaan kyseeseen voivat tulla monet erilaiset rakenteet kuten esimerkissä 160 irrallinen nominatiivi (nominativus absolutus) ja esimerkissä 162 rinnasteinen päälause. II infinitiivin instruktiivi on ehkä juuri ja juuri mahdollinen (ks. esim. 161), mutta ei varmasti yleisesti suomalaisen kielitajuun sopiva.

Suomen tapaa ilmaisevalla gerudirakenteella on myös kielteinen pari tyyppiä *Kuinka jaksat puhua hänelle suuttumatta?* (Hakulinen–Karlsson 1979: 386–387; Sulkala–Karjalainen 1992: 53–54.) Unkarinkielisenä vastineena on *nem + va/ve*-gerundi, tai verbiin liittyvä kielteisyyttä ilmaiseva verbiprefiksi (esim. 165). Esimerkkejä:

(163) *Tina, nem véve komolyan a megnyilatkozásod, hanem to-vább...* (MTA) '**Ottamatta** vakavasti ilmoitustasi Tina edelleen...'

(164) *Tibor, meg se várva a szünidő végét, vissza is utazott...* (Kosztolányi) '**Odottamatta** loma-ajan loppua, Tibor matkustikin takaisin...'

(165) *Ritka kivételektől eltekintve a konzervipar általában csak hőkezeléssel tartósít.* (Magyar Konyha 3/1987.) 'Harvoja poikkeuksia **lukuun ottamatta** säilyketeollisuus säilöo ainoastaan lämpökäsittelyn avulla.'

#### 4.1.2. Keinon tai menetelmän gerundi

Jos gerundi ei määritä hallitsevan verbin toiminnan tapaa vaan ilmaisee, miten tai millä keinoin hallitseman verbin toiminta onnistuu tai voidaan suorittaa, vastaa unkarin *va/ve*-gerundia suomessa ns. III infinitiivin adessiivi. (Ks. Keresztes 1974: 59; Horváth 1992: 49–51.) Kielteisenä parina on suomessa samoin kuin edellä (luku 4.1.1.) III infinitiivin abessiivi. (Ks. Sulkala–Karjalainen 1992: 53.) Puheena olevissa tapauksissa gerundi on aina aktiivinen, hallitsevan verbin kanssa samasubjektinen ja yleensä aikasuhteiltaan hallitsevan verbin kanssa samanaikainen. Esimerkkejä:

(166) *A piacnak az árákra gyakorolt befolyását erősitve nem kerülünk szembe...* (Horváth 1992: 50.) 'Markkinoiden hintoihin kohdistamaa painetta **vahvistamalla** emme joudu vastakkain...'

- (167) ...*az üveget forró vízbe téve melegítjük.* (Magyar Konyha 3/1987.) '...pullo lämmitetään **panemalla** se kuumaan veteen.'
- (168) *A játék komoly dolog. Mindig az életet jelképezi. Ez vezeti be a gyerekeket az életbe. Csak játszva tanulhatnak.* (Kosztolányi 1983) 'Leikki on vakava asia. Se symboloi aina elämää. Se johdattaa lapset elämään. Vain **leikkimällä** he voivat oppia.'

Suomi on tässä taas koodannut eri merkityksen myös erilaiseen morfologiaan, kun taas unkarissa eri merkitys jää kontekstin varaan. Aina ero ei kuitenkaan ole kovin selvä suomessakaan. Esimerkiksi lause *A hölgy énekelve beszél* voidaan nähdäkseni kääntää suomeksi joko *Nainen puhuu laulaen* tai *Nainen puhuu laulamalla*. Ns. II infinitiivin instruktiivin ja III infinitiivin adessiivin välinen työnjako tulee parhaiten esiin siinä, että ensin mainittu voidaan korvata *sti*-johtimisella adverbilla, mutta jälkimmäisessä tapauksessa se ei ole mahdollista, esim. *Lapszet oppivat leikkien ~ leikiten* ('helposti, vaittomasti') mutta *Lapszet oppivat leikkimällä* ('leikkimisen avulla').

#### 4.1.3. Ajan gerundi

Semanttisesti väljä *va/ve*-gerundi voi siis ilmaista myös aikaa. *Ván/vén*-variantti on tässä funktiossa toiseksi yleisin. Edelleen gerundi on aina aktiivinen, jos sen ilmaisema toiminta on samanaikaista hallitsevan verbin kanssa. (Horváth 1992: 39–40.) Aikaa ilmaisevien unkarin gerundirakenteiden suomalaisena vastineena on ns. temporaalinen lauseenvastike. Suomen ns. II infinitiivin inessiivi vastaa tällöin unkarin gerundia. (Ks. Ikola 1974: 42–43; Sulkala-Karjalainen 1992: 50–52.) Myös suomen ns. II infinitiivin passiivimuoto on tässä merkitykseltään aina aktiivinen, vastaahan se aina aktiivimerkityksistä sivulausetta ja ilmaisee pelkästään tekijän epä määräisyyttä, esim. *Likööriä maisteltaessa* = *Kun X:t maistelevat likööriä* 'Likört köstolgatva = Amikor (valakik) likört köstolgatnak'. Muoto voidaan tuottaa lisäksi intransitiivisesta verbistä, mikä myös osoittaa sen aktiivisuutta, esim. *Juostaessa* = *Kun X:t juoksevat* 'Amikor futnak'. (Ks. luku 1.2.; myös Károly 1956: 22.) Esimerkissä 172 gerundimuotoon liittyy geneerinen subjekti, joka 3. persoonan ohella voitaisiin kääntää myös II infinitiivin passiivimuodolla. Esimerkkejä:

- (169) *Hadd féljen Bécs, látva, hogy feléjük indulván mindent magunk alá gyűrünk.* (Horváth 1992: 39) 'Siis vaviskoon Wien **nähdessään**, että sinne **lähtiessämme** tallomme kai-ken jalkoihimme.'
- (170) *Az országúton járva a legnagyobb figyelemmel vigyázzon...* (MTA) 'Maantiellä **kulkiessaan** varokoon erittäin tarkas-ti...'
- (171) *...mikor partot ér a hullám vagy mint ahogyan a csillag lehullván zúgó csatornát húz a levegőbe...* (MTA) '...kun laine saavuttaa rannan tai ikään kuin tähti **pudotessaan** ve-tää kohisevan vanan ilmaan...'
- (172) *Citromlikőrt kóstolgatva gyorsan telik az idő.* (Magyar Konyha 3/1987.) 'Sitruunalikööriä **maistellessa** ~ **maistel-taessa** aika kuluu nopeasti.'

Jos unkarin gerundin ilmaisema toiminta on hallitsevaa verbiä aiempaa ja päättynyttä, sitä vastaa suomessa temporaalirakenteen menneen ajan muoto eli morfologisesti passiivin partisiipin perfek-tin partitiivi. (Ks. esim. Sulkala–Karjalainen 1992: 50–52.) Unkaris-sa päättynäisyyden merkinä on tässä yleensä verbiprefiksi. Kum-mankin vertailtavan kielen gerundirakenne on nähdäkseni aina aktii-vinen myös tässä kuten edellä samanaikaisen gerundinkin tapauk-sessa, vaikka suomessa sen muotona onkin passiivin partisiipin per-fektiksi nimitetty morfologinen kategoria. Tässä ns. passiivin parti-siipin perfektin partitiivimuotoon voi lisäksi liittyä possessiivisuf-fiksi, joka on lisätodiste niiden aktiivisuudesta.

Muuten passiivisen partisiippimuodon (ks. luvut 1.2. ja 3.1.2.) esiintymisen tässä täysin aktiivisessa merkityksessä selittää se, että muuten gerundeina toimivat ns. II ja III infinitiivi ovat aina paitsi hallitsevan verbin kanssa samanaikaisia myös aina merkitykseltään aktiivisia. Suomessa ei siis ole morfologisesti olemassa erikseen menneen ajan gerundeja eikä passiivisia gerundeja. Näin näihin funktioihin on yleistetty passiivin partisiipin perfektin muoto, joka tässä voidaan muodostaa myös intransitiivisesta verbistä toisin kuin varsinaisessa PASSIIVIN PARTISIIPIN PERFEKTIN funktiossa (ks. luvut 1.2. ja 3.1.2.). Esimerkkejä:

- (173) *Mr. Bates elhagyva, visszautaztam atyámhoz...* (MTA)  
'**Jätettyäni** mr. Batesin matkustin takaisin isäni luokse...'

- (174) *Visszatérve elhatároztam, hogy megtelepszem Londonban...* (MTA) 'Palattuani päätin, että asetun asumaan Lontooseen...'
- (175) *... az elpusztult állatok belejutva a talajba, ott elbomlanak szerves és szervetlen anyagokra.* (Horváth 1992: 39.)  
'...maaperään **jouduttuaan** kuolleet eläimet muuttuvat siellä orgaanisiksi ja epäorgaanisiksi aineiksi.'

Unkarin aikaa ilmaisevien gerundirakenteiden vastineena on suomessa yleensä aina ns. temporaalirakenne. Toisin päin vastaavuus ei kuitenkaan aina toimi, nimittäin suomen temporaalirakenne on huomattavasti lausemaisempi kuin kyseiset unkarin ilmaukset. Ensinnäkin unkarin gerundilla on lähes aina sama subjekti kuin hallitsevalla verbillä. Unkarin kieliopissa tosin mainitaan, että erisubjektisuus on mahdollista, esim. *Ím azonban, időtelve, – Börtönének zárja nyílik* (MMNYR II: 258–259) 'Niin aikojen kuluessa, vankilan lukko aukeaa'. Tällainen on kuitenkin marginaalista, ja tämänkin esimerkin tapauksessa on kysymys lisäksi runokielestä; katkelma on János Aranyin balladista Agnes asszony.

Suomen temporaalirakenteessa erisubjektisuus on täysin produktiivista, esim. *Isännän myytyä talonsa minun täytyi muuttaa pois* (Ikola 1974: 43). Tällaista ei unkariksi voi kääntää gerundirakenteella, vaan täytyy turvautua temporaaliseen sivulauseeseen: 'Miu-tán a házigazda eladta a házát, el kellett költöznöm'.

#### 4.1.4. Tilan gerundi

Horváthin aineistossa tilaa ilmaisevista gerundeista kolme neljäsosaa ilmaisee aiemmuutta suhteessa hallitsevaan verbiin. Tilan gerundi on lisäksi merkitykseltään useimmiten passiivinen. (1992: 41.) Tällaiselle tilan gerundille ei ole suomessa olemassa lainkaan omaa morfologiaa, vaan tilaa suhteessa hallitsevaan verbiin ilmaistaan passiivin partisiipin perfektin muodoilla, joihin liittyy tilan merkitystä kantava essiivin päätte. Esimerkiksi:

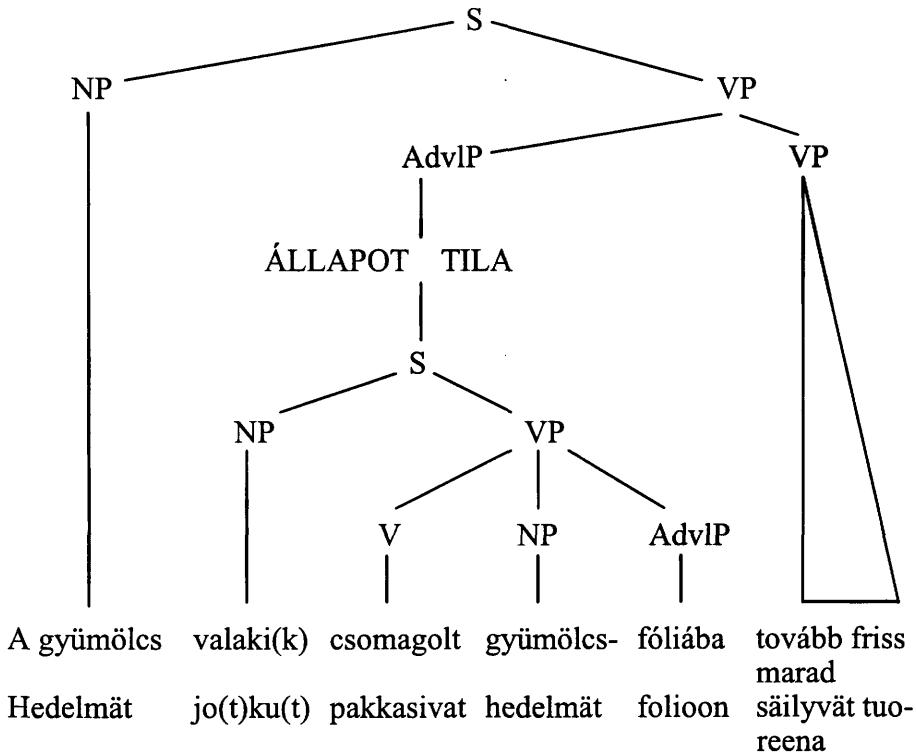
- (176) *Az urak kétszer a hasuk köré csavarva hordják ezt a kitüntetést...* (MTA) 'Herrat kantavat tätä kunniamerkkiä kak-sinkerroin vatsansa ympäri kiedottuna...'
- (177) *Diplomáciai postaszákbán, a Magyar Népköztársaság pe-*



*cséjével ellátva érkeztek a forradalom morzsái a Lajos egyetem címére.* (MTA) 'Diplomaattipostin sākissä saapui-  
vat vallankumouksen tiedonjyvāset Lajosin yliopisto-osoit-  
teeseen Unkarin Kansantasavallan leimalla **varustettuna.**'

(178) *Fóliába csomagolva a gyümölcs tovább friss marad.* (Ma-  
gyar konyha 3/1987.) 'Folioon **pakattuna** hedelmät säily-  
vät tuoreena.'

Tähän asti käsitellyistä gerunditapauksista nämä eroavat sikäli, että nyt gerundilla on aina semanttisesti eri subjekti kuin hallitseval-  
la verbillä, vaikka se ei pintarakenteessa näykään. Nimittäin sekä unkarissa että suomessa täytyy edellä olevissa esimerkeissä edellyt-  
tää gerundille subjektia *valakik* 'jotkut'. Lauseiden merkitysrakenne on siis nähdäkseni seuraavanalainen:



Kuvio 11. Passiivisen ja hallitsevaa verbiä aiemman tilaa ilmaisevan gerundirakenteen vastaavuus unkarissa ja suomessa.

Hallitsevaa verbiä aiempi tilan gerundi voi tulla kyseeseen passiivisten tapausten lisäksi jälleen myös mediaalisista verbeistä. Tässä tapauksessa *va/ve*-gerundia vastaa suomessa aktiivin partisiipin perfektin essiivi lisättyinä jollain mediaalisuutta ilmaisevalla johtimella. Samoin edellä partisiippien käsittelyn yhteydessä kävi ilmi, että unkarissa passiiviset ja mediaaliset tapaukset koodautuvat samaan morfologiaan, kun taas suomessa mediaaliset tapaukset ilmaistaan aktiivin kanssa yhteisillä muodoilla. Seuraavista esimerkeistä lauseessa 181 tosin on puhtaasti aktiivinen tapaus. Kuitenkin se on merkitykseltään tulkittavissa mediaaliseksi (ks. luku 3.1.2.).

- (179) *Milyen meghatalmazás? – dadogta Aladár kissé elfehéredve, mert erre nem számított.* (MTA) 'Millainen valtakirja? – takelteli Aladár **kalvenneena**, sillä tätä hän ei ollut ottanut huomioon.'
- (180) *Aladár meglepetve nézett rá, de nem felelt.* (MTA) 'Aladár katsoi häntä **yllättyneenä**, muttei vastannut.'
- (181) *Szóval, így mindenemet elvesztve, bizony édes méltóságos barátom, én úgy lecsúsztam...* (MTA) 'Siispä kaikkeni **nettäneenä**, parahin ystävä, näin minä vajosin alas...'

Tähän saakka käsittelemäni tilan gerundit ovat siis perfektisiä. Preesensisestä ja siis hallitsevan verbin kanssa samanaikaisesta tapauksesta Horváth (1992: 41) antaa seuraavanlaisia esimerkkejä:

- (182) ... *a gyerek mindenféle eddigi környezetéből kilépve jön oda...* '...lapsi tulee sinne kaikesta tähänastisesta ympäristöstään eroavana...' (?)
- (183) *Legtöbben a pályától visszavonulva élik át ezt az új szerepet.* 'Useimmat käyvät läpi tätä uutta tilannettaan virkauraltaan poisjäävinä.' (?)
- (184) ...*300 fős hallgatóság tapsától kísérve lépett mikrofonhoz Horn Gyula...* '...300-päisen opiskelijayleisön aplodien **saattelmana** Gyula Horn astui mikrofonin luo...'

Esimerkkien 182 ja 183 suomalaiset käännökset eivät tunnu kovinkaan luontevilta. Yleensäkin suomalaisesta näkökulmasta on melko vaikea ajatella, että aktiivinen preesensinen tilan gerundi olisi edes pragmaattisesti mahdollinen. Tiettyyn tilaan joutuminenhan on

aina tapahtunut tai ainakin alkanut ennen hallitsevan verbin tapahtumahetkeä. Suomen kielestä ei oikein näille tapauksille löydy sellaista nominaalimuotoista vastinetta, joka olisi luonteva ja ilmaisisi nimenomaan tilaa. Nimittäin esimerkissä 183 tulee kyllä temporaalirakenne mieleen (*virkauraltaan pois jäädessään*), mutta se viittaa vain siihen aikaan ja hetkeen, jolloin virkauralta pois jääminen on ajankohtaista eikä sisällä sitä implikaatiota, että virkauralta pois jäävä on siinä tilanteessa paitsi ajallisesti myös mentaalisesti läsnä. Suomen muuten tarkasti kieliopillistuneessa gerundijärjestelmässä on siis tässä kohden aukko.

Horváth onkin todennut, että aktiiviset ja preesensiset tilan gerundit ovat siinä mielessä ongelmallisia, että niihin sisältyy usein myös ajan tai tavan merkitys, jolloin niitä on vaikea luokitella. Myös kantaverbin semantiikka on tulkinnan kannalta tärkeä. (1992: 39–42.) Unkarin gerundin laajakäyttöisyys ja semanttinen väljyys sallii juuri tällaista tulkinnan varaa. On luonnollista, että jos yksi ja sama morfologinen kategoria ilmaisee toisaalta tapaa, keinoa, aikaa ja tilaa, se voi saada myös sellaisia implikaatiivisia merkityksiä, joissa jonkin päämerkityksen ohella myös joku toinen merkitys tulee esiin. (Ks. esim. Aradi 1988: 138.)

Esimerkissä 184 on passiivin preesensin gerundi. Tämä on aktiivista huomattavasti selkeärajaisempi tulkinnaltaan. Nyt on kysymyksessä selvemmin tila. Jos gerundiin liittyy oma subjekti kuten juuri esimerkissä 184, suomen ekvivalentti on essiivimuotoinen agenttipartisiippiirakenne (vrt. luku 3.1.4.). Suomen passiivin partiisiipin preesensmuotoa voidaan lisäksi suomessa käyttää gerundisesti, esim. *Koulutettavana en voinut puuttua siihen*. Tapausta nimitetään suomen lauseopeissa predikatiiviadverbiaaliksi. Unkariksi taas nämä eivät käänny gerundirakenteella: *Mint képzésben lévő erre nem tudtam reagálni*.

#### 4.1.5. Syyn gerundi

Syyn gerundin ilmaisimena *ván/vén*-muotoinen variantti on kaikkein yleisin; Horváthin aineistossa peräti 40% syytä ilmaisevista tapauksista edustaa tätä muotoa. Suhteessa hallitsevaan verbiin se on aina samanaikainen, samasubjektinen ja yleensä aktiivinen. Se voidaan muodostaa myös *lenni*-verbistä ('olla'). Tällainen *lévén*-muoto voi edelleen edustaa upotelauseen kopulatiivista (esim. 187) tai eksistentiaalista tai omistusrakenteesta esiintyvää (esim. 188) *lenni*-

verbiä. Suomessa ei ole syyn ilmaisemiseen olemassa verbin nominaalimuotoa. Tämän syntaktis-semanttisen paikan täyttää suomen kieliopissa syytä ilmaiseva *koska*-lause. Esimerkkejä:

- (185) *Két évig és két hónapig tanultam ott az orvosi fakultáson, tudván, hogy hosszú utakon mindig szükség van orvosra.* (MTA) 'Opiskelin lääketieteellisessä tiedekunnassa kaksi vuotta ja kaksi kuukautta, **koska tiesin**, että pitkillä matkoilla tarvitaan aina lääkäreitä.'
- (186) *A levél e tételére nem válaszoltam, gondolván, Mata elfelejté.* (MTA) 'Tähän kirjeen väittämään en vastannut, **koska ajattelin**, että Mata unohtaisi sen.'
- (187) *(A fickó) önálló lakása nem lévén, özvegy édesanyával élt együtt.* (Horváth 1992: 53.) '**Koska** sillä tyypillä **ei ollut** omaa asuntoa, hän asui yhdessä leskeksi jääneen äitinsä kanssa.'
- (188) *Feró – tanyasi ember lévén – a természetet szerette...* (Gál 1990: 114.) 'Feró – **koska** hän oli maalainen – rakasti luontoa...'

#### 4.1.6. Muita funktioita

Horváth on artikkelissaan erottanut vielä lisäksi *va/ve*-gerundin käytön tarkoituksen adverbiaalina, esim. *Tisztelve és formálva a gyerek még kialakulatlan személyiségét, (Steinerék) az iskoláikban semmilyen ideológiát, még saját világképük ideáit sem oktatják.* Tällainen käyttö on aina hallitsevan verbin kanssa samasubjektista ja samanaikaista. Lisäksi muoto on tässä aina aktiivinen. (1992: 53–54.) Tämä funktio on kuitenkin melko marginaalinen, eikä sille voi helposti osoittaa selkeitä suomenkielisiä vastineita. Mainittu esimerkki kääntyisi parhaiten ehkä seuraavasti: 'Kunnioittaen ja **pyrkien muovaamaan** lapsen vielä kehittymätöntä persoonallisuutta (Steinerilaiset) eivät opeta kouluissaan mitään ideologiaa eivätkä edes omaa maailmankuvaansa.'

Unkarin gerundi esiintyy vielä vartalontoistorakenteessa eli figura etymologicassa, esim. *Minden gyerek várva vár* (MMNYR II: 258) 'Kaikki lapset odottamalla odottavat'. Horváth kutsuu tätä asteen adverbiaaliksi (fokhatározó) (1992: 51.) Pidän näitä kuitenkin kiteytyneinä verbiketjuina, joita ei voi johtaa kahdesta merkitys-

rakenteen lauseesta. Näin ne ovat olennaisesti toisentyypisiä kuin edellä käsitellyt gerunditapaukset. Suomessa *várva vár* ja *kérve kér*-tyyppisiä rakenteita vastaa verbiketju *odottamalla odottaa* ja *pyytämällä pyytää*, jos halutaan korostaa tekemisen intensiteettiä. Tekemisen jatkuvuutta korostava ekvivalentti olisi *odottaa odottamistaan* ja *pyytää pyytämistään*. (Vrt. Hakulinen–Karlsson 1979: 234.)

Suomen gerundisesti toimivien verbin nominaalimuotojen järjestelmään sisältyy se erikoisuus, että sillä voidaan ilmaista myös lokaalisia suhteita. Tarkoitin tässä ns. III infinitiivin inessiiviä, elatiivia ja illatiivia. Näitä olen kuitenkin käsitellyt infinitiivin yhteydessä luvussa 2.1.3. Nämä eivät kuitenkaan ole aivan samanlaisia gerunditapauksia kuin muut tässä käsitellyt. Niiden upotus ei nimittäin ole niin syvä kuin muiden gerundien (ks. Hakulinen–Karlsson 1979: 233.) Kontrastiivisesta näkökulmasta on kuitenkin vielä syytä ottaa esille, että unkaristakin voi kyllä osoittaa III infinitiivin inessiiviin verrattavia verbin nominaalimuotoisia tapauksia, joilla voidaan ilmaista samanaikaista aikakäsitystä, eli että tekeminen on käynnissä juuri puhehetken tai kerronnan hetken kanssa samanaikaisesti. Unkarin Tiedeakatemiaan aineistosta poimin mm. seuraavanlaisen esimerkin: *Az ellenferradalmi bandák visszavonulóban vannak...* 'Vastavallankumoukselliset joukot ovat vetäytymässä pois.'

#### 4.1.7. Koontaa erifunktioisista gerundeista

Gerundijärjestelmänsä puolesta suomi on paljon uncaria kieliopillistuneempi, eli erilaisille syntaktis-semanttisille funktioille on olemassa lähes aina omat morfologiset kategoriansa, kun taas unkarin tulee toimeen yhdellä gerundimuodolla. Kun unkarin *va/ve*-gerundin ilmaisema toiminta on hallitsevan verbin kanssa samanaikaista ja päättymätöntä, sitä vastaavat suomessa ns. II ja III infinitiivin muodot, jotka syntaktis-semanttisesti ovat gerundeja. Hallitsevaa verbiä aiempaa ja päättynyttä tekemistä ilmaisevan unkarin *va/ve*-gerundin vastineena suomessa ovat partisiippien perfektimuodot.

On mielenkiintoista, että suomesta puuttuvat varsinaiset meneen ajan gerundit. Ns. II ja III infinitiivihän ovat aina aktiivisia ja ilmaisevat hallitsevaan verbiin nähden samanaikaista ja päättymätöntä toimintaa. Näiden infinitiivien tunnuksat (*d)e ~ te* ja *ma* ilmaisevat paitsi NOMINAALISTUKSEN, ne myös toimivat aikamuodon tunnuksina.

Morfologisesti keskeinen ero unkarin ja suomen gerundien välillä on, että suomen gerundit taipuvat sijoissa. Unkarin gerundiin puolestaan ei voi liittää mitään sidonnaisia morfeemeja. Sijamuotojen ja varsinaisten gerundien ja partisiippimuotojen yhdistelmillä (esim. *ottaessaan, otettuana, otettuna*) suomi rakentaa monimutkaisen nominaalimuotojärjestelmän, jossa tärkeää on paitsi **funktio** ja **pääluokka** myös se, että **aikasuhde** hallitsevaan verbiin tulee selväksi. Suomen gerundit ovat siis semanttisesti kiinteitä ja lauseopillisesti osittain väljiä.

Unkarin gerundi taas rakentuu **lauseenjäsentfunktion** ympärille. On siis yksi adverbiaalinen verbin nominaalimuoto, jonka merkitys voi vaihdella, joka voi olla passiivinen tai aktiivinen ja suhteessa hallitsevaan verbiin samanaikainen tai aiempi. Edelleen gerundinen muoto ei voisi tulla kyseeseen partisiipin syntaktisessa funktiossa. Unkarin gerundi on siis semanttisesti väljä ja lauseopillisesti kiinteä.

#### 4.2. Unkarin *A levél fel van adva* -tyyppiset rakenteet ja niiden suomenkieliset vastineet

*Lenni*-verbin ('olla') yhteydessä käytetään unkarin *va/ve*-gerundia esiteltujen erifunktioiden adverbiaalisen lisäksi vielä seuraavaan tapaan: *Az ítélet már meg volt írva* 'Tuomio oli jo kirjoitettu'. Kyseeseen tulevat tässä transitiiiviset ja mediaaliset verbit. Rakente sisältää aina resultatiivisen aspektin. Esimerkkilauseen saksannokseksi Tompa esittää *Das Urteil war schon fertig geschriben*. (1968: 71; MMNYR II: 259.)

Puheena olevien rakenteiden suomenkielinen vastine on **finiittinen** passiivin perfektin tai pluskvamperfektin. Tällainen *va/ve*-muodon käyttö ei olekaan enää gerundista. Tässä se nimittäin ei edusta upotellun predikaatin, vaan ilmaisee epämääräisen tekijän loppuunsaatettua ja resultatiivista toimintaa. Unkarin kielitieteessä tätä onkin kutsuttu gerundipredikaatiksi (ks. Lengyel 1989: 84; Lengyel 1992; Horváth 1992: 67). Koska se edelleen voidaan yleensä muodostaa vain transitiiivisista ja mediaalisista verbeistä, sitä täytyy pitää puhtaana passiivirakenteena, joka on sukua germaanisten kielten passiivirakenteille. Tyyppi voidaan kääntää englanniksikin *is/has been* verbi + *ed* -rakenteella seuraavaan tapaan. (Papp 1986: 138–139; vrt. de Groot 1987: 290–291.)

(189) *A levél fel van adva.*

'The letter **is/has been posted.**'

'Kirje on lähetetty.'

(190) *A regény be van fejezve.*

'The novel **is/has been finished.**'

'Romaani **on lopetettu.**'

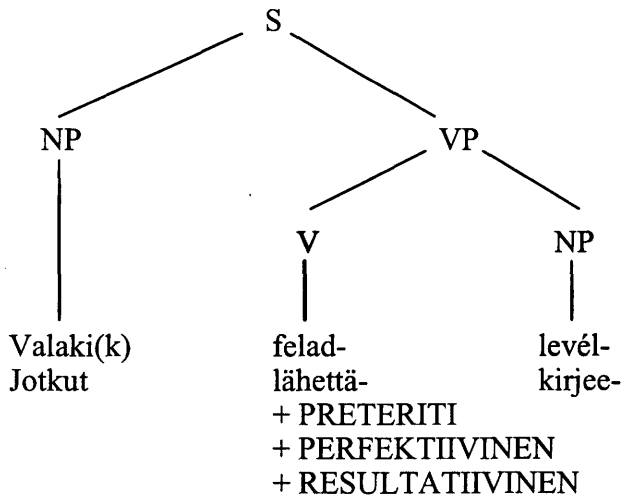
(191) *A jelentés még nincs legépelve.*

'The report **isn't/hasn't been typed yet.**'

'Ilmoitusta **ei ole** vielä kirjoitettu koneella.'

(Esimerkit Papp 1986: 138–139.)

Merkitykseltään puheena oleva rakenne ilmaisee tilaa, ja siten se on lähellä varsinaista tilan gerundia. Suomessakaan ei olisi ihan mahdotonta ajatella tässä passiivin perfektimuotoihin tilaa ilmaisevaa essiivin päätettä. Ero on kuitenkin aitoon gerundiin verrattuna selvä; rakenteella ei ole hallitsevaa verbiä. Se on aina suorassa yhteydessä edeltävään toimintaan tai tapahtumiseen ja ilmaisee sen seurausta tai tulosta. Se on edelleen täydennysjakaumassa vastaavien aktiivisten tai mediaalisten rakenteiden kanssa. Koko rakenne on ehkä syntynytkin siksi, että on ollut tarpeen fokusoida toiminnan kohde ja kuvata toiminnan vaikutusta siihen, esim. *Az adót kifizették* > *Az adó ki van fizetve* 'Jotkut ~ he maksoivat veron > Vero on maksettu'. (Lengyel 1989: 95, 120–122.) Gerundipredikaatin merkitysrakenne on nähdäkseni seuraavanlainen:



Kuvio 12. Unkarin gerundipredikaatin ja suomen passiivin perfektin vastaavuus.

Gerundipredikaatti on siis mahdollinen myös mediaalisten verbien tapauksessa. Näiden suomenkielisenä vastineena on aktiivin perfektin muoto. Myös eri persoonat ovat tässä mahdollisia. Lengyelin mukaan seuraavat intransitiiviset ja mediaaliset verbit voivat esiintyä gerundipredikaattirakenteessa: 1. *odik/ödik*-johdokset, esim. *meg van zavarodva* 'on hämmentynyt', 2. *Ul*-johdokset, esim. *el van készülve* 'on valmistautunut', 3. *ódik*-johdokset, esim. *össze vannak csapódva* 'ovat liittyneet yhteen', 4. *ad*-johdokset, esim. *ki van iz-zadva* 'on hionnut', 5. *ozik/özik*-johdokset, esim. *fel van öltözve* 'on pukeutunut', 6. *kozik/közik*-johdokset, esim. *be van iratkozva* 'on kirjoittautunut sisään', 7. *ik*-johdokset, esim. *meg van fázva* 'on vilustunut'. Intransitiivisen verbin yhteydessä verbiprefiksi on pakollinen perfektiiivisen aspektin ilmaisemiseksi, kuten mainituista esimerkeistäkin näkyy. Transitiiiverbin tapauksessa perfektiiivisen aspektin merkinä voi verbiprefiksin lisäksi olla myös jokin painollinen adverb, esim. *A ló a fához van kötve* 'Hevonen on sidottu puuhun'. (Lengyel 1989: 125, 127–128.)

Gerundipredikaattirakenteessa on mahdollista ilmaista myös aspektuaalisia eroja. Esimerkiksi lauseissa *Az ajtó be van zárva* ja *Az ajtó zárva van* on sellainen aspektuaalinen ero, että ensimmäinen verbiprefiksillinen gerundimuoto ilmaisee perfektiiivisyyttä. Jälkimmäisessä ilman verbiprefiksiä olevassa tapauksessa taas korostuu tilan merkitys. Oven sulkeminen on siis joka tapauksessa tapahtunut aiemmin, mutta *Az ajtó be van zárva* ilmaisee siis mennyttä aikaa ja on perfektiiivinen (elöidejű, befejezett) ja *Az ajtó zárva van* ilmaisee samoin mennyttä aikaa, mutta aspektiltaan se ilmaisee jatkuvaa tilaa (elöidejű, folyamatos). (Lengyel 1989: 123–125.) Ensimmäisen suomalaisen ekvivalentti on 'Ovi on suljettu'. Jälkimmäisessä tapauksessa taas täytyisi suomeksi kääntää 'Ovi on kiinni', jolloin jatkuvan tilan merkitys pääsisi esille. Tässä nousee jälleen esille sama seikka kuin tilan gerundin käsittelyn yhteydessä, eli tällä syntaktis-semanttiselle funktiolle ei suomessa ole olemassa omaa yksiselitteistä verbin nominaalimuotoa.

*Van + gerundi* -rakennetta on Unkarissa tutkittu paljon jo 1800-luvulta lähtien. Se on ollut erityisesti kielenhuollon hampaissa. Rakennetta on pidetty germanismina. Erityisesti on vierottu rakenteen aktiivista muotoa, esim. *el van utazva* 'on matkustanut pois'. (Lengyel 1989: 84–85.) Normatiivisessa kielenkuvauksessa onkin sanottu, että silloin kun gerundipredikaattirakenne ilmaisee "tilaa" (eli on



siis passiivinen), se voidaan hyväksyä. Jos gerundi puolestaan ilmaisee ”toimintaa” (eli on aktiivinen), sitä ei voi hyväksyä. Rakenne on kuitenkin nykyunkarissa produktiivinen, ja se pyrkii tekemään uusia valloitusretkiä myös täysin aktiivisiin ympäristöihin, esim. *Elő vagyok fizetve az újságra* ’Olen tilannut sanomalehden’. (Rác–Takács 1978: 150; ks. myös Papp 1986: 139.) Unkarin Tiedeakatemian aineistossakin gerundipredikaatti on yltyleinen. Myös aktiivityypistä voi löytää esimerkkejä (196). Seuraavista esimerkit 192–194 ovat passiivisia ja esimerkki 195 edustaa mediaalista tapausta.

- (192) *A színpad három részre van osztva.* (MTA) ’Näyttämö on jaettu kolmeen osaan.’
- (193) *A boltban sok vevő volt, a segédek mind el voltak foglalva, tehát várnom kellett...* (MTA) ’Myymälässä oli paljon asiakkaita, ja myyjät olivat kaikki varattuina, siispä minun täytyi odottaa...’
- (194) *Akkor láttam, végig van szakítva a selyem nadrágocskája.* (MTA) ’Silloin näin, että hänen silkipöksynsä oli revitty rikki.’
- (195) *...észrevettem, hogy a katonák és a nép el voltak ragadtatva irgalmasságom jeleitől.* (MTA) ’...huomasin, että sotilaat ja kansa olivat haltioituneita armeliaisuuden osoituksistani.’
- (196) *...de már el voltam határozva, nem bízni többé uralkodókban és miniszterekben...* (MTA) ’...mutta olin jo päättänyt, etten luota enää valtaapitäviin enkä ministereihin...’